

Valkenburgse smartlappen

Jan Portengen

Enige waargebeurde verhalen uit de 19^e eeuw.

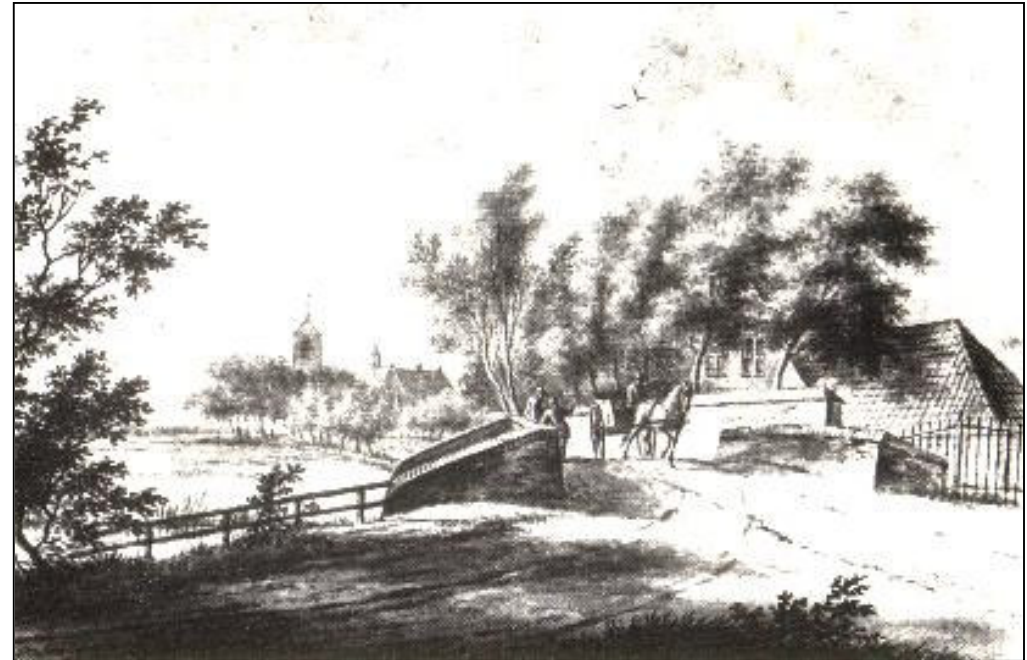
***Afgespeeld in ons dorp toen er nog geen auto's
waren noch fietsen.***

***Toen we de door Napoleon bevolen eenwording
met Katwijk hadden afgeschud.***

***Toen de gemeenteraad langzaam maar zeker
structuur begon te krijgen.***

***Toen er slechts gestemd werd door omtrent ne-
gen invloedrijke boeren en fabrieksbazen.***

Toen.....

De weg naar Leiden

Aan lager wal.

De inwonerslijst van Valkenburg van 1834 is het enige document uit die tijd dat een overzicht geeft van alle huizen met een huisnummer, de naam van de eigenaar en de eventuele hoofdbewoner. Helemaal onderaan de lijst staat één bouwsel dat niet met een getal maar met de hoofdletter N geregistreerd staat. De N van niks, nul of niemand? De eigenaar is een zekere Klaas Verhoef en er wonen twee personen. Maar wie was Klaas Verhoef? Waar woonde hij en wat voor huis was het?

De familie Verhoef heeft oude papieren in Valkenburg. Reeds in 1680 is Jasper Jacobs Verhouff schepen en plaatsvervangend schout van Valkenburg. Een lijst van het brandweergereedschap opge maakt in 1690 vermeldt als nummer 32 een huis en pannenbakkerij van Jacob Verhoeff. Ter bestrijding van rampen staan er 2 emmers, 1 haak en een tobbe. Hun nakomelingen hebben dan ook lange tijd in Valkenburg gewoond. Tot 1811, toen stond er nog een pannenfabriek in het Boonrack die toebehoorde aan Jasper en Jan Verhoef. Het bedrijf werd eind van dat jaar verkocht aan de gebroeders Sesseler uit Delft. En wat Klaas betreft: hij is ongetwijfeld een zoon van Gerrit Verhoef en Geertje de Wilde. Zijn grootouders waren Klaas Verhoef en Fijtje Klaasse Verlaan. En zijn overgrootouders Jan Maartens Verhoeff en Sara Cornelisdochter van Raephorst. Al lemaal respectabele Valkenburgers. Klaas trouwde in 1809 aldaar met Elisabeth Kienhorst geboortig van Zwolle.

De gebroeders Sesseler kochten dus de pannenbakkerij van de familie Verhoef. Daarna scheidten zich hun wegen. Jacobus wordt hoofdofficier in het Bataafse leger en verdaagde in Rijswijk. Frede-

rik Adrianus is pannenbakker en gaat wonen in het huis op het terrein van de fabriek. Hij wordt in 1813 burgemeester van het kanton Katwijk waarbij Valkenburg is ingedeeld. In 1817 wordt het kanton ontbonden, Sesseler blijft schout en burgemeester van Valkenburg. In die hoedanigheid laat hij in oktober 1820 een brief uitgaan aan de Officier van de rechtbank in Den Haag:

"Ik heb Klaas Verhoef en diens vrouw Elisabeth door mijn veldwachter doen arresteren wegens vagebonderen binnen deze gemeente en bedelen, met verzwaarde omstandigheid, het zonder toestemming indringen in een woning en ik heb de veldwachter gelast hen over te brengen naar Den Haag". Zelf kon Sesseler het schrijfgerei niet hanteren, drie weken tevoren had hij zichzelf bij de jacht door zijn hand geschoten. Misschien was hij daarom wat kribbig en wilde rigoureus een einde maken aan de escapades van Klaas en Betje.

Niemand kan van veldwachter Louwrens Rhijnsburger verwachten dat hij consideratie met het tweetal zal hebben. Of misschien toch? Een diender van 62 jaar met vrouw en drie kinderen en nog geen twee jaar in functie doet toch gewoon wat hem gezegd wordt? Zelf geboren en getogen in Valkenburg weet hij best wat voor vlees hij in de kuip heeft. Klaas is in 1772 geboren in Katwijk Binnen, kort nadat zijn ouders zijn weggetrokken uit Valkenburg. Ouder geworden gaat hij zwerven. In 1800 woont hij in Voorschoten, neemt in 1806 dienst in het leger van de Bataafse republiek, verblijft een tijd in Zoeterwoude en vindt uiteindelijk rust in Valkenburg, als schipper van de kalkfabriek van de heren Van Lelyveld. Die hadden twee kalkovens in het Boonrack en twee in het Jog. Beide gelegen aan de Rijnoever.

Het was een gouden tijd voor Klaas. Hij voer in een schip van de firma. Ouwe Jan Lelyveld deed een oogje dicht als hij zo nu en dan eens een vrachtje extra vervoerde, een centje bijverdiende. Maar die ging dood. De erfgenamen hebben andere plannen. De kalkovens in het Boonrack worden afgebroken. Bovendien hebben Klaas en zijn vrouw een slechte staat van dienst. Klaas heeft een drankprobleem. Ook zijn vrouw doet hard mee. Dat ging van kwaad tot erger. Tenslotte kwam het zover dat ze geen verschil meer zagen tussen de dag en de nacht! Dat alles heeft er toe geleid dat Klaas er uit gegooid is. Geen gouden handdruk. Begin niet te zeuren over de tijd dat je volk en vaderland diende in het leger. Kom niet aandragen met je aan het onderlijf verlamde vrouw!

Klaas is zijn schip kwijt en zijn baan. De kruiwagen wordt hem nog gelaten. Die heeft hij nodig om zijn vrouw te vervoeren. Klaas rijdt haar over de loopplank naar de wal. Er is maar een zielig hoopje overgebleven van zijn eens zo trotse bruid. Ze past precies in de houten bak van het wankele voertuig. De dode benen bungelend over de rand en bedekt met een oude paardenharen deken. Slechts haar mond en ogen zijn nog zichtbaar. Ogen die soms vuur schieten. Een mond die een bijna onafgebroken stroom machteloze scheldwoorden krijst. Gericht tegen alles en iedereen.

De winter staat voor de deur. Op het terrein naast de uigebluste kalkovens van de erven Lelyveld is de pannenfabriek van de heer Beefthingh. Daar brandt de oven nog, daar is een warm plekje voor de nacht, daar woont zijn zwager Dirk de Wit. Meesterknecht van het bedrijf. De baas is naar Zwolle en nu is Dirk verantwoordelijk voor de gang van zaken. Normaal zou hij lastige lieden gewoon van het terrein schoppen maar Klaas is de broer van zijn vrouw. Dus

gedoogt hij hun aanwezigheid. Voor een nacht. Van Beefthing komt aanstaande zaterdag terug van de reis. Dirk verzoekt de aanstootgevende broer van zijn vrouw vriendelijk maar dringend om de volgende dag op te hoepelen. Zijn baas is streng. Die duldt geen onregeligheden.

Maar de volgende dag is het weer koud. Klaas weigert hardnekkig te gaan. Dirk meer nijdig dan bedroefd wendt zich nog diezelfde dag tot de schout. Die stuurt de veldwachter er op uit. Misschien zal de oude diender wat kunnen bereiken. Maar ook Louwrens haalt bakzijl, ziet geen kans het hardnekkige stel tot vertrekken te bewegen. Het wordt donker, weer een nacht en daarmee stilte rond de steenoven. Dirk ziet de volgende dag met zorg tegemoet. Zijn vrouw Fijtje Verhoef, als weduwe van Klaas Nieuwmeyer met hem getrouwd, nam op zich om haar onwillige broer op andere gedachten te brengen. Ze heeft een pakketje samengesteld waarmee Dirk en zijn vrouw weer even vooruit kunnen en inderdaad, Klaas laadt zijn vrouw in de kruiwagen en loopt de straatweg op, richting dorp.

Toen de heer Nicolaas van Beefthingh, lid van gedeputeerde staten van Holland, tweede assessor van het gemeentebestuur van Valkenburg en eigenaar van vele onroerende goederen aldaar die zaterdagmiddag thuis kwam werd het nette aanzien van zijn fabriek niet ontsierd door een schamel stel vagebonden. Dat gebeurde pas in de namiddag. Want de tocht van Klaas door het dorp had geen resultaat geboekt. Niemand nam hem op, bood hem onderdak. Dus keerde hij terug naar de enige warme plek die hij wist. De volgende morgen was het zondag.

Klaas en Betje begroetten de rustdag slecht uitgeslapen. Hun bed was hard en koud. De enige warmte kwam van de met turfgestookte oven. Het huis van de meesterknecht bleef angstvallig gesloten. De luiken dicht. De deur op slot. Klaas deed een paar houterige stappen, zwaaide hulpeloos met zijn armen. Keek naar zijn verlamde vrouw die hulpeloos bleef liggen. Vastbesloten nam hij tenslotte zijn hele hebben en houden op en kruide naar het dorp. De Heerweg over, de Dorpstraat in. Daar immers stond de kerk. Daarvan mocht hulp worden verwacht. Maar de deur van de consistoriekamer was gesloten. Het was nog geen kerktijd. Klaas timmerde vertwijfeld op de deur en ja hoor, er was toch al iemand binnen.

De deur ging langzaam open. Klaas duwde hem met zijn kruitwagen verder en probeerde naar binnen te rijden. Dat lukte niet. De koster en een diaken blokkeerden de doorgang. "Hé, wat mot dat daar!" Klaas liet de moed zakken. "Jullie moeten ons helpen!". Weg was zijn aangeboren zelfverzekerdheid, de trots van zijn stoere Valkenburgse voorouders. Zijn gezicht was gebroken. "Wacht maar even!" zei de diaken, ik zal de Armmeester erbij halen. De deur ging dicht. Man en vrouw wachtten gelaten af.

De kleine kerkklok begon te luiden, een armzalig geluid. Er was geen toren meer. Het dorp was arm. De eerste kerkgangers dienden zich aan. Keken nieuwsgierig toe. De deur van de consistorie ging weer open. De Armmeester in eigen persoon kwam naar buiten. "Een liefdegift!" zei hij. Dertig stuivers werden in de grove schippershanden uitgeteld. De stem klonk vriendelijk maar de ogen keken onverbiddelijk: "Jullie mogen niet meer terug komen!" Klaas gromde wat en ging heen.

Hij staat op de oeroude CruyswegKruisweg. Met grote langzame stappen begint hij zijn lieve last de Middenweg in te kruien. Bij de Punt gekomen gaat hij rechtuit de Heerweg in langs de Hoge Rijn-dijk en rechtsaf de Slots- of Torenvlietslaan in. Het gaat niet hard, aan lager wal raken mensen gauw uitgeput. Nu rechtsaf de Achterweg op, tegen de noordenwind in, terug naar het dorp, naar de kerk. Hij zou verder moeten gaan. Rechts van hem is het Marktveld waar meeuwen krsend de heerschappij bevechten. Links de boerenhofstede Torenvliet. En zo weer terug bij de ingang van de kerk. Daar zou de Kruisweg ten einde zijn. Maar op de Achterweg kan Klaas niet verder. De wind is koud en tegen. Daar ergens halverwege die Cruysweg staat een verlaten hokje, een huisje. Het wordt hun onderkomen. Hun kraakpand.

De veldwachter bracht het echtpaar naar Den Haag met een sjees. Het kostte het dorp meer dan vijf gulden. De Haagse rechter reageerde met een verzoek om nadere inlichtingen. Verwijtend schreef hij: "geen andere stukken dan het PV ontvangen hebbende moesten wij wel opmaken dat Klaas Verhoef aldaar als een vreemdeling rondwaalde". Tijdens het verhoor was hem gebleken dat Klaas in Valkenburg verscheidene familieleden had. De beschuldiging van landloperij kwam daarmee op zwakke gronden te staan. Sessler schreef daarop een uitgebreid verhaal en eindigde met: "Ik hoop hiermee aan uw verzoek om nadere inlichtingen te hebben voldaan en door dezelve niet meer lastig gevallen te worden". Hem pijnigde de vraag hoe hij de kosten van het vervoer van het tweetal moest verhalen. De officier van de Rechtbank in eerste aanleg te Den Haag schreef op 17 november 1820 in de Rolle: Decisie niet verder voort te procederen. Beide beklagden hadden inmiddels bijna drie

weken onderdak van rijkswege genoten. Wie hun terugreis naar Valkenburg regelde staat nergens.

Denk nou niet dat Sessler een keiharde kerel was. Notaris Hummel kon er ook wat van. Om de één of andere reden werd Sessler kort daarna door hem afgelost. Hummel was tevens burgemeester van Katwijk. Toen hij eind 1822 met de schandvlek van Valkenburg werd geconfronteerd deed ook hij een poging zich van het stel lastpakken te ontdoen. Hij schrijft: *"Sedert geruime tijd is Klaas Verhoef alhier aanwezig met zijn vrouw die lam is en niet kan lopen. Iedereen weigert hen huisvesting en dat niet zonder reden. Enerzijds zijn ze zeer gevaarlijk met vuur en licht. Zij branden niets dan opgedroogd aardappelenlof en de vrouw, die veeltijds alleen is, kan zich door haar ongemak niet zelf redden. De vrees voor brand is dus gegrond. Anderzijds leven zij lieden zeer onenig, aanhoudend krijten zij zeer heftiglijk tegen elkander, met schelden, lasteren en vloeken zodat de ingezetenen over het verblijf van zulke ontmenste voorwerpen (!), zich ten uiterste verontwaardigd gevoelen. Einde-lijk, nergens meer intrek hebbende kunnen bekomen, hebben zij aan de openbare weg buiten het dorp een soort van hut opgeslagen en kamperen daarin dag en nacht. Behalve dat zulks aan de voorbijgangers, vooral `s avonds, een akelig gezicht oplevert, meen ik ook reden te hebben die beide personen als zeer gevaarlijk te beschouwen. Onder de scheidwoorden die de vrouw de man onder het vreselijkste gevloek toevoegt is ook die van "moordenaar" en dat volgens een algemeen gerucht. "Bedenk wel dat ikje op `t schavot kan helpen! Weet je `t niet meer van die mof te Koukerk? Moordenaar!!" En dergelijke uitdrukkingen meer. Het is opmerkelijk dat Klaas Verhoef enige jaren geleden onder Koudekerk op een pannbakkerij heeft gewerkt en vandaar plotseling vertrokken is. Dat ook*

enige jaren geleden tussen Leiderdorp en Koudekerk werkelijk een moord is gepleegd aan een man die een bovenlander scheen te zijn. en dood is gevonden aan de weg bij Leiderdorp. Dader tot nu toe onbekend Ik verzoek u de nodige orders te geven om Klaas Verhoef en zijn vrouw van de openbare weg naar een verzekerde plaats te doen brengen."

Was dat het einde van het verhaal? Kennelijk niet. In 1834 woon- den ze immers nog steeds in huize N te Valkenburg. Toen was Hummel al dood en begraven en Sessler weer burgemeester ge- worden. In 1837 wordt het echtpaar nog een keer genoemd in de annalen van Valkenburg. In het register van het begraven op de burgerlijke begraafplaats 3e afdeling graf 5 staat: "is op 1 februari 1837 drie diep begraven Elisabeth Kienhorst de huisvrouw van Klaas Verhoef". Negen dagen later werd het stoffelijk overschot van Louwrens Rhijnsburger in dezelfde grafstede naast de kerk neergelaten. Twee diep. Zo gaat het in het leven.

Dienstmaagd in Valkenburg

Dienstmaagden zijn er altijd geweest. Vroeger meer dan nu, dat wel. Mijn moeder bijvoorbeeld werd in haar jonge jaren uitbesteed bij een dominee. Deftig maar arm. Haar domein was een zolderkamer in de pastorie. De keuken haar werkplaats. In de keuken at ze het haar toebedeelde voedsel. Als er gedankt en uit de Bijbel gelezen moest worden werd ze naar binnen geroepen. Na afloop weer terug naar de keuken, Daar bracht ze de avonden door. Brandstof voor het fornuis was duur en dus schaars. De winteravonden koud en lang. Opa had een boerderijtje midden in de polder. Met de roeiboort bracht hij turf om zijn Kaatje van wat warmte te voorzien. Zij had met dit alles geen moeite. Ze vond het heel gewoon. Zoals iedereen rond 1920.

Je kan ook op een boerderij gaan werken. Dan krijg je te maken met de boerin. Zoals Maria van Veen de weduwe van Cornelis Boot. Zij is meid op Rhijnvliet. Haar bazin is Guurtje van der Hoeff de vrouw van Nicolaas van der Lee. Hun domein: het tot boerderij geworden Herenhuis dat ooit de Luishoek sierde. Daar waar de weg naar Zonneveld begint.

Nicolaas van de Lee is een man waarmee niet te spotten valt. Helemaal niet als iemand iets verkeerd durft te zeggen over zijn vrouw. Dat ondervond Cornelis Zijdelaan. Hij kreeg een klap en werd van het erf geschopt. Nou ja, dat beweerde Cornelis. Hij had een getuige maar die had van grote afstand toegekeken. De knecht van de baas, Jan Hols was erbij maar had geen klap gezien hoewel hij daarop geen eed wilde afleggen. Nicolaas ging vrijuit. Het gaat immers niet aan om iemands vrouw een hoer te noemen!

Of Maria van Veen toen al op de boerderij was weet ik niet. Zij kreeg het twee jaar later aan de stok. Trouwens het is niet de baas maar de boerin die haar te pakken neemt. Guurtje heeft haar de hele morgen lopen zoeken, "Waar zit die meid toch?" Dan ineens komt ze op een idee. Ze loopt de achtertuin in en ja hoor, daar zit madam in het kleine houten huisje en weigert de deur open te doen. Om uit je vel te springen, toch? Vind je het gek dat ik haar een paar flinke opmeppers verkocht heb? Mag ik alstjeblijft? We leven in 1820, de tijd van de Fransgetinte vrije fratsen is voorbij!

Torenvliet is een grote en eenzaam gelegen boerderij ten westen van de Achterweg. Tehuis voor ruim veertig koeien, vijf paarden, twee schapen, Hendrik Binnendijk, zijn vrouw Anna van Duykeren een stuk of vier kleine kinderen, drie knechten, een dienstbode en Henderijntje Tas. Natuurlijk is Henderijntje gewoon dienstmaagd maar toch is ze een verhaal apart. Niet alleen is ze Rooms Katholiek in een Reformatorisch bolwerk maar bovendien is ze na tien maanden werken op de boerderij ontslagen. Het is september 1817. De winter staat voor de deur, Henderijntje op straat. Zij heeft het tij niet mee, de overheid is bezig alles weer terug te schroeven naar af: Valkenburg is weer zelfstandig, los van Katwijk; de maire heet weer schout en ook de zorg voor de armen dreigt terug te vallen tot het oude bestel van voor de Franse tijd.

Henderijntje is wel of niet zwanger. Dat hangt er maar vanaf hoe je de brieven leest die in het archief van de gouverneur van Zuid-Holland te vinden zijn. De Valkenburgse schout Sessler schrijft hem ruim een jaar na dato, in januari 1818: "*het geval is aldus dat zij sedert november 1816 in deze gemeente heeft gediend bij de*

landbouwer H. Binnendijk uit welke dienst zij met september 1817 is geraakt alzo zij zwanger was alstoen heeft zij bij lieden in deze gemeente huisinghe verkregen...". Duidelijke taal toch? Maar die man schrijft een hele brief zonder komma's of punten. Mogelijk moet er ergens een punt gezet worden.

Ruim drie weken na Sessler schrijven de smid Hendrik van Well en de metselaar Gerrit van Bergen ook een brief aan de gouverneur. Volgens mij op aandringen van de schout die maar al te graag van het probleem af wilde. Zij schrijven: *"Geven met behoorlijke reverentie te kennen de ondergetekende requestanten als administrateurs van de R.C. arme kasse van Valkenburg dat in de voorgaande jaren daar heeft gediend bij zekere bouwman Hendrik Binnendijk een meid zich latende noemen Heintje Tas en voorgevende van de Bergschenhoek geboortig te zijn en van de RC. godsdienst en in de maand october laatstleden aldaar is uit haar huis geraakt en zig na dien tijd zoo te Rijnsburg als elders heeft opgehouden echter nu van tijd tot tijd als weder te Valkenburg ophoud en door het slapen in hoibergen als anders zig als landloopster gedraagd. En daar het bovengenoemde vrouwsperzoon zig in een zwangeren staad bevind, en de requestanten gemeend hadden dat zulk een vrouwsperzoon door de politie van de plaats zoude worden geweerd, daar het ten volle conteerd dat zij aan deze plaats niet is verjaard of vervallen en daar zij voorgeeft ook tot de RC. te behooren zo hebbe zij requestanten gemeend hier in niet onverschillig te mogen zijn of de kas aan hunne zorg toebetrouwd door zulk een vrouwsperzoon in extra lasten kwam te geraken."* Deze beide handwerkslieden nemen het niet zo nauw met hun taalgebruik. Het lijkt erop dat Henderijntje na een jaar omzwerven uiteindelijk zwanger in een Valkenburgse hooiberg is gestrand. Dat zou betekenen dat ze ergens tussen wal

en schip in verwachting is geraakt. Het woordje *bevind* duidt daar op! Maar de woorden *gemeend hadden* voeren ons onmiddellijk daarna in gedachten terug naar een jaar geleden. Vandaar dat wel of niet. Ik hou het toch maar op het eerste.

Mocht nog meer twijfel zijn ontstaan, Henderijntje is als Henrica op 18 maart 1785 gedoopt door de pastoor van Bergschenhoek. Het eerste kind van Pieter Tas en Wille mijntje Heydra. Opa Heydra was getuige. Al doende bleek ook dat een maand voordat Henderijntje ontslagen werd haar jongste zuster Maria Tas is overleden, nalatende man en kinderen. Niet bepaald iets om vrolijk van te worden. Wat niet te vinden was: de geboorte van een klein Tasje. Niet in Valkenburg, niet in Katwijk, niet in Bergschenhoek! Waar is haar kind geboren? Is het wel geboren?

Henderijntje is dus ruim 30 jaar als ze ontslagen wordt en waarschijnlijk in verwachting. Hoe gaat dat? Er wordt gepraat en gefluisterd. Alles stort zich uit over het hoofd van de schuldlige. "Schande!" Over de (Valkenburgse?) vader geen woord. Henderijntje is niet meer gewild. Voor haar is er geen werk, geen bijstand. Toch vindt ze ergens onderdak. De Rooms Katholieke gemeenschap te Valkenburg is klein, zes tot zeven huishoudens. Ook hun fonds tot bedeling is arm. De armmeesters vrezen dat Heintje hier zal blijven. "Straks komt ze ten laste van ons armenfonds!" Ze kloppen bij de schout aan. De in het Boonrak woonachtige pannbakker weet raad en helpt. De mensen die Henderijntje onderdak geven zet hij onder druk: "Denk erom jullie mogen niet op bijstand rekenen!" Henderijntje krijgt te horen: "Ga terug naar je moeder, in Bergschenhoek. Anders kom je er alleen voor te staan!"

Kom nou armenzorg van de dorpskerk, nu is het jullie tijd om te laten zien hoe het hoort! Maar daar blijft het angstig stil. Gebrek aan geld? Een paar maanden tevoren had de schout nog optimistische geluiden laten horen: *"Het aantal inwoners uit de armenkassa bedeed bedraagt zeven, daarvan kunnen er vijf voor meer dan de helft in eigen behoefte voorzien, en twee voor minder dan de helft. Niemand is buiten staat zich enige behoefte aan te schaffen."* Geen excuus voor het onthouden van hulp. Alleen de regels.

De winter dient zich aan. Henderijntje vertrekt uit Valkenburg. Mogelijk blijft ze onderweg in Rijnsburg hangen, of in Oegstgeest. Uiteindelijk komt ze in Bergsenhoek en wordt daar de toegang tot het dorp en het armenfonds geweigerd door de schout. Ja het staat er zwart op wit: de toegang tot het dorp werd haar geweigerd. De plaats die ze elf jaar tevoren verlaten had om de kost te verdienen als dienstmaagd. De schout van Bergsenhoek wil haar niet tenlaste van zijn armenkas hebben. En aangezien ze meer dan vijf kwartalen in Valkenburg heeft vertoefd is ze daar "verjaard" en behoort ze daar opgevangen te worden. Zo luiden de regels nu eenmaal.

Of ze direct daarna terug naar Valkenburg is gegaan valt niet vast te stellen. Ze arriveert daar omtrent de jaarwisseling. Uitgeput, aan lager wal geraakt. Als een landloopster. Een ongewenst vrouwspersoon als we de RK armmeesters van Valkenburg mogen geloven. Maar die reageren pas als de zaak naar buiten is gekomen. Zij hebben het laatste woord, dat wel. De gouverneur van de provincie gaat vragen stellen. Een groot dik boek in diens paleis bevat aantekeningen omtrent de gang van zaken in januari 1818:

11/1. De schout van Valkenburg over het onderhoud van Henderijntje Tas.

13/1. De schout van Bergsenhoek dat H. Tas te Valkenburg verjaard is en mitsdien aldaar moet worden onderhouden.

13/1. Aan de schout van Valkenburg, wordt verzocht tijdelijk in het onderhoud van Henderijntje Tas te voorzien.

24/1. Advies gevraagd van de heren Haye van Brakel en Slingeland.

27/1. RK. armenbestuur van Valkenburg verzoekt niet met het onderhoud van Henderijntje Tas te worden belast.

27/1. Advies gevraagd van de heren Haye van Brakel en Slingeland.

30/1. De schout van Valkenburg toestemming gegeven om Henderijntje Tas naar het Bedelaars Gesticht te Hoorn over te brengen.

Zo werd Henderijntje's lot beslist in de eerste maand van het jaar 1818. Zo leek het verhaal van de droevige lotgevallen van Henderijntje Tas abrupt afgesloten met de toestemming van de gouverneur dat de al of niet van een kind bevallen dienstmaagd opgestuurd mocht worden naar het Bedelaarsgesticht te Hoorn. Conform een besluit van de Gedeputeerde Staten van Zuid Holland. Dat besluit was te verwachten. Niet alleen vanwege de brief van het RK armenbestuur maar ook omdat het Bedelaarswerkhuis "in" was toentertijd. Het werd al een tijdje onder de aandacht gebracht van de bestuurders en de schouten van de steden en dorpen. Regelmatig kwamen daarover mededelingen binnen.

Op 3 februari 1818 krijgt Sessler, de schout van Valkenburg, toestemming om Henderijntje af te voeren. Enkele weken daarna volgt de bepaling dat op de reis erheen gebruik gemaakt mag worden van de gevangenen onderweg als nachtverblijf. Met gratis verzorging aldaar. Uiteraard reizen de gevangenen vergezeld van de veldwachter. Kort daarna, op 27 februari 1818, komt er een rondschrijven dat er een stop ingesteld is. Geen bedelaars meer naar Hoorn! Heeft

Sesseler nog voor die tijd laten verhuizen? In het gemeentearchief is er niets over te vinden. Niet in de ingekomen en niet in de uitgaande post.

Conform het voorschrift van Koning Willem I maakt ook de secretaris van Valkenburg in 1818 een jaarlijkse rekening van inkomsten en uitgaven. Sesseler, die dat werk er bij doet, laat het gereken over aan Gerardus Oorthuizen. Uit de rekening valt niet op te maken dat er extra uitgaven zijn gemaakt voor Henderijntje Tas. Maar iedere uitgave is voorzien van een bewijsstuk. Apart bewaard in het gemeentearchief. Daarin is een bewijsstuk aanwezig in de vorm van een opdracht aan Oorthuizen om f 24,08 te betalen aan de Ontvanger Particulier te Den Haag: voor 't Bedelaarsgesticht te Hoorn voor het aandeel van de gemeente zoals vastgesteld door Gedeputeerde Staten. De opdracht is getekend door Sesseler, Arie Bol en Johannes van Egmond, de kopstukken van dat jaar. Het bedrag wordt nog wat nader toegelicht er is zelfs sprake van "*2 persoons voor gewoone inkomsten ter beschikking van 't Algemeen Bestuur volgens den Staat van Begroting f 9,00*". Maar of die negen gulden deel uitmaakt van bovengenoemde 24 gulden en 8 centen blijft onzeker. Wel wordt dat bedrag slechts over de jaren 1818 en 1819 uitbetaald. Mag ik daaruit concluderen dat Henderijntje met haar kind in de jaren 1818 en 1819 in Hoorn verbleef? Echt bewijs is het niet, maar het begint er wel op te lijken!

Over het gesticht zelf valt uit onverwachte bron te putten! Via de zoekmachine Google en internet kwam ik op een transcriptie van Jacob van Lennep's dagboek. Met name zijn bezoek op 30 mei 1823, dus zo'n vijf jaar na de intocht van Henderijntje aldaar, hij schrijft:

" De weg naar Hoorn was niet fraai: te 1 ure kwamen wij in die stad, en rusteden aan de herberg het Onvolmaakte Schip een ogenblik uit: te twee ure bezochten wij den advokaat Pan, die ons zeer beleefd onthaalde en het een en ander nopens de stad en de landstreek verhaalde: In de herberg gekeerd aten wij als naar gewoonte karbenaden sla en aardappelen: doch ook rundvleesch, rapen en spinagie. Te vier ure kwam de heer Pan ons afhalen en bracht ons naar het Bedelaarshuis.

Dit gesticht ligt, afgescheiden van de stad, in het water: bij het inkomen vindt men ter slinke hand de keuken, met drie groote ketels of kuipen voorzien, vervolgens de eetzaal der mannen, en hun werkplaats, waar zij zich met het maken van karpetten, tafelkleeden, netten, enz. bezig houden: allen zagen er bleek en vervallen uit: eene bovenzaal was voor gebrekkigen bestemd, die lichter werk deden. - De vrouwen waren met breiden en spinnen in een ander vertrek bezig. In hare eetzaal stond de predikstoel waar een hervormd leeraar en een Roomsch pastoor dienst doen: ook de school trok onze aandacht, waar de ondermeester dertien, en sommige leerlingen twintig jaren oud zijn: onder andere schrijffoorbeelden troffen mij de volgende: de mensch is een voortreflijk wezen: men moet niemand om zijne armoede verachten."

Als noot 1 is het volgende aangetekend:

"De ziekezalen schenen wel in orde. De produkten der gemaakte goederen worden voor het huis bestemd, doch men vindt er weinig of geen vertier van, daar het alleen slechts door liefdadige bestellingen gevonden wordt: een man kost dagelijks 4st aan onderhoud: doch Enkhuizen betaalt voor ieder 8st, Medemblik 26 cts daags, als ons uit de stadsrekeningen naderhand bleek. Een bedelaar voor 't

9

eerst gevat blijft 1½ jaar; voor de tweede reis een jaar; voor de derde 1½ jaar, enz. indien zij niet in dien tusschen tijd naar de Ommeschans verzonden worden; want dan is hun lot niet te berekenen. - De mannen en vrouwen zien elkander nooit dan in de kerk van ver. Ook de getrouwen zijn van een gescheiden. Lazen dan de directeurs nooit dat de mensch niet scheiden zal wat God vereenigd heeft? In de kinderkamer vonden wij een pas geboren kind, waarvan de moeder die nacht om de volgende reden overleden was":

1

De jonge Robbert keerde droef
Bij 't hongrig huisgezin,
En drukte in overmaat van smart
Aan 't diep gevoelend vaderhart
De panden zijner min.

3

-Geen brood, mijn dierbre, breng ik mee.
Aan 't uitgehongerd kroost.
'k Vond nergens werk of onderstand.
En keer van weemoed overmand
En derf en geld en troost.

5

- Hoe, brengt gij geld noch onderstand?
Mijn dierbare echtgenoot! -
-Hoe vader! anders zijt gij goed
Uw kind'ren waren stil en zoet,
En brengt gij hun geen brood? -

7

- In Alkmaar vind ik werk misschien.
Doch wie die op den tocht
Mijn gade voor elend behoed'?
Wie die mijne arme kind'ren voed'?
Wiens hulp of steun gezocht? -

2

Aleida zag haar weerhelft aan
Met woest verwilderd oog
Ach, spreekt zij, brengt gij in den nood,
Uw gade voor haar kind'ren brood
Dat ik hun traanjens droog.

4

Waar ik mijn diensten aan mocht biën,
Waar ik om bijstand vroeg,
Men gaf alom mij dit bescheid:
Wacht, tot Uw hulp ons beter vleit.
Nu heeft men volks genoeg.

6

- Ach Robbert! dat ik werken kon!
Maar nu in dezen staat
Een kind mij onder 't harte leeft
Voel ik ofschoon men werk mij geeft
Dat mij de kracht verlaat -

8

- 0 ja mijn lief, naar Alkmaar heen.
Slechts de ondeugd brengt ons schand.
Men vraag in 't barnen van den nood
Al beedlend, voor de kind'ren brood
En smeek' om onderstand -

9

Daar trekt het schreidend paar op weg
De kind'ren aan de hand.
En vraagt in 't barnen van den nood
Al beed'lend voor de kind'ren brood
En smeekt om onderstand.

11

Daar scheiden zij 't rampzalig paar:
De vrouw van haar gemaal.
Hem voeren zij in 't werkverblijf
De kindren met het zwangerwif
Leidt men in in de ziekezaal.

13

Alleen des Zondags mag de man
Van ver zijn' wederhelft zien:
Doch niet haar vragen naar zijn kroost
Doch niet haar stille hulp of troost
Doch niet, zijn groet haar bien.

15

Zij gaat met waggelende schreen
De deur der kerkzaal in.
Doch waar het somber oog zich wend'
Vergeefs zoekt zij in deze elend
Het voorwerp van haar min.

17

-Uw ega maakte door zijn klachts
Het hoofdbestuur te onvreen
Men voerde (hij is jong en sterk)
Tot ander en geschikter werk
Naar de Ommeschans hem heen.-

10

Dan zie, daar grijpt men Robbert aan,
Ondanks zijn smeekgebeen,
En voert hem met zijn droeve vrouw
Met al de panden hunner trouw
Naar 't huis te Hoorne heen

12

Vergeefs geklaagd om dit geweld:
De trouwbrief aangetoond:
In 't Beedlaarshuis bestaat geen paar
Hoe vast verbonden aan elkaar
Dat met elkander woont.

14

De Zondagnacht. Aleide ligt
Op 't droeve ziekbed neer.
Dan, zegt ze, 'k wil mijn gade zien.
Daar 't heden strafloos mag geschien
't gebeurt licht nimmer weer.

16

Zij keert vermand door bittren rouw
Terug in haar verblijf
Waar spreekt zij, is mijn echtgenoot?
Wat houdt hem, leed of ziekte of dood-
Uit de oogen van zijn wif.

18

-Mijn ega! hij, naar Omme schans!
Hij, in mijn zwangren staat
Verwijderd van zijne echte vrouw!
Van al de panden onzer trouw!
gevloekte gruweldaad!-

10

19

-Vergeefs! het kon niet anders zijn.
Aleida, neem geduld.
Eens neemt het lot een beter keer
En brengt hem in Uwe armen weer.
Thands boet hij zijne schuld-

20

-O neen! niets dat ons samen voegt
Ik zie hem nimmer weer.-
Zoo kermt de troosteloze vrouw,
En zinkt bedwelmd van smart en rouw
In flauwte op 't ziekbed neer.

21

In 't eind brengt haar de hulp weer bij:
Mijn Robbert... ik bezwijk
Dus gilt ze en brengt een spruit aan 't licht.
En sluit het oog voor eeuwig dicht
En is een zielloos lijk.

Verontwaardigd over dit voorval dat men ons als iets zeer gewoons verhaalde, verlieten wij het gesticht (einde citaat).

We zien dat de dichter Jacob van Lennep diep ontroerd was door de omstandigheden waarin de lotgenoten van Henderijntje moesten leven. Maar in juli 1818 schrijft schout Sessler over de armenzorg in Valkenburg aan de gouverneur: *Behoeftigen worden onderhouden door de diakonie, er zijn er bijna geen. De meeste steun gaat naar mensen die hier geboren zijn en naar elders vertrokken. Ieder kan in dit dorp door behoorlijke vlijt genoegzaam in zijn behoeften voorzien en werk vinden zo lang de fabrieken blijven voortduren.*

Een hard gelag

Uit het bevolkingsregister van het dorp Valkenburg dat de jaren 1861 tot 1878 beschrijft blijkt dat Lucia Geertruida van Steenhoven, weduwe van Cornelis Immink geboren is in 1791 te Rotterdam. Ze is op 17 september 1863 uit Katwijk ingekomen, zonder beroep, Nederlands Hervormd en in huis nummer 14 woonachtig. Bij haar in woont haar dienstmaagd Cornelia Amens. Het is een groot huis. Vele jaren was het in gebruik door de eigenaars van de steenbakkerij. De laatste jaren is het een soort doorgangshuis voor min of meer welgestelden, een emeritus predikant, een evangelist, de moeder van een schoolmeester en ga zo maar door. Als je uit Katwijk komt lopen en de Korte Watering oversteekt is meteen rechts de steenfabriek gelegen. Een aantal gebouwen met een viertal knechtshuisjes en een bedrijfswoning. Daartegenover, aan de Rijnzijde van de weg, staat vanouds het huis van de eigenaar. Volgens mij is dat het huis waar het om gaat.

Op vrijdag 23 september 1864 klopt ze aan bij de burgemeester van het dorp om aangifte te doen van diefstal. Eigenlijk is Johannes Muller steenbakker. De weduwe zit dus in zijn huis. Een aantal jaren heeft hij er zelf gewoond. Met vrouw en twee zoons en ettelijke dienstbodes natuurlijk. Sinds hij burgemeester is woont hij een paar huizen dicht bij het dorp. In huis nummer 22 halverwege de Katwijkerweg.

De weduwe Immink is helemaal overstuur. Misschien door haar leeftijd. Als je 73 jaar bent gaat niets gemakkelijk. Bovendien had ze drie weken plat gelegen met zenuw-inzinkings-koorts. Helemaal van de kaart. Met weinig kans dat ze er nog bovenop zou ko-

men. Nee, niemand is in haar huis geweest tijdens haar ziekte. Nou ja, een paar mensen van de kerk. Haar buurvrouw. Haar dochter uit Den Haag, die is twee dagen geweest. En natuurlijk Keetje, de dienstbode, sinds drie jaar bij haar in dienst.

De weduwe Immink is niet echt zielig, zelfs niet tijdens haar ziekte. De burgemeester ontvangt haar met alle respect. Niet zoals hij de huisvrouw van een arbeider binnen zou laten, als die al binnen kwam. Ook de echtgenote van een bouwboer werd door hem geen Vrouwe genoemd. De weduwe Immink wel. Die had een zekere stand. Bovendien was ze niet geheel onbemiddeld. Daarom slaapt ze met een sleutelzak onder haar kussen. Als een bok op de haverkist. Ook tijdens haar ziekte. In die zak zit de sleutel van het bureau en daarin liggen haar waardepapieren.

Cornelia Amens, de dienstbode is een eenvoudig kind, geboren in Medemblik en nog geen zestien jaar oud. Daarbij is ze klein van stuk, 12 Nederlandse el. Niet te geloven maar de burgemeester zette het zwart op wit. Een ovaal gezichtje vol zomersproeten. Een kleine neus en van nature rossig haar, maar dat wil ze nog wel eens wat bijverven, 't liefst bruin. Stevig gebouwd en met een paar flinke armen aan 't lijf, met bolle handen. Blauwe ogen die, als iemand haar aanspreekt, niet altijd onbevreesd terugblikken. Ze noemt zichzelf Keetje, haar moeder en haar stiefvader, wonen in Amsterdam. Hij is meester schoenmaker J. Friedrichs, op de Haarlemmerdijk over de Eenhoornsluis.

Dat en nog veel meer vertelde de weduwe aan de burgemeester die alles nauwkeurig opschreef. Het begon ermee dat ze een brief kreeg van de vader van haar dienstbode, dat was op maandag 19 septem-

ber om precies te zijn. Daarin moet iets gestaan hebben dat haar op een idee bracht. Hij waarschuwde haar voor mogelijk onheil dat de oude dame zouden kunnen overkomen tijdens de vakantie van Keetje. Wat voor onheil hij precies bedoelde? De brief is niet bewaard gebleven. Uiteraard kwam de vakantie aan de orde. Keetje zou op woensdag 21 september voor een paar dagen naar huis gaan. De weduwe was, naar ze de burgemeester vertelde, door het schrijven van de schoenmaker op een idee gebracht. Nog maar net had Keetje haar hielen gelicht of ze ging haar geldswaardige papieren controleren. En terecht zoals bleek: drie Spaanse effecten waren verdwenen uit het stevige bureau waaraan geen spoor van braak zichtbaar was. Ze wist precies te vertellen welke: de coupons serie C 14993 ,255, serie C 14994 ,255 en serie B 23183 ,127.10.

De oude dame was onmiddellijk naar Katwijk getogen waar haar zoon D.J. Immink woonde. Stom toevallig was daar ook haar tweede zoon N.J. Immink uit de Haarlemmermeer op bezoek. Die wisten wel hoe je zoiets moest aanpakken. "Hoe laat is die meid vertrokken?" De twee mannen reisden bliksemsnel naar Leiden en wisten Keetje nog net te onderscheppen terwijl ze in het Amsterdamse veerhuis stond te wachten. Keetje sribbelde tegen. Zoiets wordt uiteraard in iemands nadeel uitgelegd. Maar goed, ze liet zich overhalen en stond kort daarna weer voor haar meesteres. Om verantwoording af te leggen. Want natuurlijk moest Keetje het gedaan hebben!

Ik weet niet hoe Keetje gereisd heeft en hoe de verbindingen waren. Ze is die woensdag om drie uur >s middags uit Valkenburg vertrokken. Werd er voor haar een rijtuig geregeld of moest ze naar de veerboot lopen? Vrouwe Imminck van Steenhoven zal wel een rij-

tuig naar Katwijk hebben genomen en om een uur of vier vertrokken zijn. Een halfuurtje naar Katwijk. Hoe laat konden de beide zoons naar Leiden zijn vertrokken? Ze zullen met hetzelfde rijtuig zijn gegaan. Binnen een half uur na aankomst van hun moeder? Een uur rijden naar Leiden. Stond Keetje om half zes of zes uur nog steeds te wachten in het Amsterdamse veerhuis in Leiden? Op de nachtschuit misschien? Het zou natuurlijk kunnen en we moeten het maar geloven want de weduwe verklaarde het en dat was een deftige dame.

Trouwens, Keetje werd in eerste instantie ook geloofd. De weduwe legde haar het vuur na aan de schenen. "Wist je dat er in mijn huis gestolen is?" Nee dus. "Je vader heeft me al gewaarschuwd dat er iets erg kon gebeuren, wist je dat?" Keetje reageerde zo kinderlijk onschuldig dat het wantrouwen van haar meesteres geheel verdween. Voor dat ogenblik tenminste. Ze bleef die nacht thuis en werd de volgende morgen door één der zoons weggebracht naar de trein in Sassenheim. Om kort te zijn, dat alles had zich afgespeeld toen de weduwe, diezelfde dag nog, op de stoep van de burgemeester stond. En dat was ongeveer het verhaal dat zij hem vertelde als ik de van vele doorhalingen voorziene aantekeningen mag geloven.

De burgemeester maakte korte metten. Keetje moest hangen. Diezelfde dag nog schreef hij een brief aan de officier van justitie te Leiden. "Onder geleide dezès en ter vervolging een Proces Verbaal van Diefstal van Effecten door eene dienstbode ten einde haar des noodig te kunnen arresteren". De brief werd de volgende morgen door de bode van het dorp in de stad bezorgd. Maar nog dezelfde dag moest de burgemeester een tweede brief schrijven aan hetzelfde adres. De effecten waren boven water gekomen. Het was een fami-

liezaak geworden. De weduwe Immink had hem dringend verzocht aan de zaak geen verder gevolg te geven. Dat was op zaterdag 24 september. Ze had een brief van haar dochter gekregen waarin ze bekende twee effecten te hebben meegenomen. Mogelijk heeft ze op dezelfde dag nog deze tweede brief van de schoenmaker ontvangen die ik letterlijk zal citeren:

Amsterdam den 23 ste Septemb. '64

Waardeste Mevrouw!

Ik heb U Brief ontvangen en darin U so ongerustheid geleesen en daarom zie ick mijn genoodzaakt enige letters te schrijven. U heeft Keetje Mandag avond van Leyden terug laten haalen en den anderen Morgen door Uw zoon uit de meer wegbrengen, maar deze heeft haar achter Sassenheim op te Steenweg avgezett en daar laten staan en gezegd lop maar regt uit te Grindweg langs dann zoud gij wel an de Spoor kommen, nu most keetje doch dat heele reiz van een halv uur met haar kist onder de arm naar de Piet Geisenbrugg szhouwen daar zij kwam was de trein al weg een man heeft haar naar de Schuit geweest die naar Haarlem ging waar men haar te Haarlem aangekommen ....

In Haarlem aangekommen moest zij op de spoortrein wachten en haar kist daar naartoe laten brengen. Alzo kwam Keetje onverwacht tegen den avond met een kruyer te huis en waren haar reiskosten hoger gekommen zijn voor hier enkelt naar toe als dat zij anders voor heen en terug had hoefen uit te geven tus Keetje kwam huilende tuis en heeft geen groote Treck om weeder weg te gaan. Hoewel ik op diet Oogenblik verpligting aan U heb hoeft u in geen vall te denken dat wij met Keetje verleegen zijn, haar tante heeft haar ook opgestookt bij haar te blijven. Daar Keetje te gehele tijd huilt en klaagt weeten wij niet wat er daran scheeld en daarom

komt mijne vrouw anstande Dienstag namiddag voor een paar Uure bij u om over te praat.....Verder weet ik niets de schrijven Ik verblijf hoogachtingsvoll

J. Friedrichs

De weduwe Immink zal zich mogelijk het verwijt dat de schoenmaker maakte hebben aangetrokken en en met enig schuldgevoelen de komst van de moeder van Keetje hebben afgewacht. Inderdaad staat ze die dinsdagmorgen al vroeg voor de deur. Of het in opdracht van de burgervader is of eigen initiatief, ze brengt haar in ieder geval direct door naar de burgemeester die haar aan een scherp verhoor onderwerpt. Nog diezelfde dag schrijft onze toenmalige gezagsdrager daarover aan de officier van justitie te Leiden:

"ben ik genoodzaakt u ten spoedigste mee te delen dat hedenmorgen is aangekomen de vrouw van J. Friedrichs onder het voorgeven dat zij naar hier gekomen is om een onderzoek te doen naar de gedragingen van haar dochter Cornelia Amens. Nadat ik haar enige ogenblikken gesproken had over het gebeurde waarvan zij zich in 't eerst geheel onkundig hield gaf ze te kennen dat ook haar dochter meegekomen was. Die heb ik daarop terstond ontboden. Ook zij hield zich eerst van alles onkundig doch na een halfuur van gestadige wederspreking verklaarde zij dat zij, op verzoek van de dochter van vrouwe Immink terwijl die ziek lag, de sleutel weggenomen en aan die dochter overhandigd heeft. Dat dezelve dochter daarop het bureau geopend en er effecten uitgenomen heeft. Dat zij later de sleutels teruggekregen en weder weggelegd heeft. Dat de dochter laatstleden dinsdag herhaalde malen bij haar in Amsterdam geweest is en gezegd heeft dat zij, door wie ook gevraagd wordende, alles moest ontkennen. Men kon haar als de dochter immers niets doen. Cornelia Amens verklaarde vervolgens er niets van gehad of geno-

ten te hebben. Ik hield nog wat meer aan en toen bleek dat de dochter van vrouwe Immink haar een gouden ringetje beloofd had en een omslagdoek gegeven ter waarde van zes gulden. Ook had ze de vader en moeder van Cornelia Amens die dinsdag vergast op een comédie-avondje en Cornelia meegenomen naar een poffertjeskraam.

De moeder van Cornelia Amens verkaarde tenslotte dat alles wat haar dochter verteld had waar was en dat aan haarzelf beloofd was dat ze als baker zou worden gevraagd bij de zwangere dochter van mevrouw de weduwe Immink.

Verder is mij gebleken dat een zekere W. van Heusden, gewezen ambtenaar en eerste klerk bij justitie, zich ophoudende of in Den Haag of te Leidschendam, van de gehele ontvreemding deels ja alles zou afweten en wellicht de leider der ganse zaak is. Ik ben niet vreemd aan de gedachte dat deze persoon onder de naam Van Son twee der effecten verkocht heeft aan de effectenhandelaar Van Weerde in de Nieuwstraat te Den Haag. Moeder en dochter Friedrichs zijn nog hier, mag ik u beleefd verzoeken mij uw beschikking te laten weten of ik hen beiden hier moet houden of kan laten vertrekken?"

Burgemeester Johannes Muller, 35 jaar oud, voor de tweede keer getrouwd en vader van drie kinderen, kijkt onvoldaan naar de kalender die op zijn schrijftafel ligt. Het is donderdag. Hij heeft de weduwe Immink verzocht om vijf uur ten zijnen huize te verschijnen om nog wat onduidelijkheden toe te lichten. De ondervraging van Keetje en haar moeder had meer vragen opgeroepen dan beantwoord. Het stel is gisteren teruggekeerd naar Amsterdam. Vanuit zijn raam kan hij de buurvrouw zien aankomen. Straks zal de

dienstbode met een bescheiden klopje op de deur haar aankondigen. Nadat aan allerlei plichtplegingen is voldaan en dat zal wel even duren. "Proces verbaal" begint hij alvast maar te schrijven. "Op heden den Negen en twintigsten September 1800 vier en zestig, des namiddags ten vijf uur, is voor ons Johannes Muller, Burgemeester der gemeente Valkenburg, andermaal gecompareerd vrouwe Lucia Geertruida van Steenhoven, weduwe van den Heer Cornelis Anthonius Immink, wonende alhier dewelke verklaarde:"

Hij begon met op te schrijven (doorstrepende dat wat niet in waar kon zijn) dat de weduwe ~~na het onderhoud dat ze met haar gewezen dienstbode en haar moeder had~~, op zaterdag 24 september ~~de bekentenis had ontvangen~~ van haar dochter mejuffrouw Van Lam, wonende thans te Leidschendam de bekentenis heeft ontvangen dat ze twee Spaanse effecten heeft weggenomen die bij de effectenhandelaar Van Weerden in de Nieuwstraat te Den Haag verkocht zijn door W. van Heusden, gewezen ambtenaar bij justitie aan wie zij die stukken ter hand gesteld had. Dat zij haar moeder van de opbrengst / 1500-- heeft terug gegeven en voor de resterende f.132,08 een schuldbekentenis doch dat haar dochter ten sterkste ontkent het derde stuk serie B. nr. 23183 ter waarde van f.127,10 te hebben meegenomen.

Tijdens het bezoek van Keetje en haar moeder laatstleden dinsdag was de indruk blijven hangen dat haar dochter ondanks haar stellige bewering toch ook dat derde stuk kon hebben meegenomen. De weduwe Imminck was daarom andermaal naar haar dochter gereisd en trof daar tot haar verbazing Keetje met haar moeder aan. Ze waren zelfs met dezelfde vrachtschuit uit Leiden gekomen. In hun bijzijn vroeg ze haar dochter andermaal of ze het derde stuk had meenge-

nomen! Nee dus. Zij was eigenlijk van plan geweest er slechts één mee te nemen. De stukken waren zo dun dat de tweede per ongeluk was meegenomen. Moeder Imminck hield aan: "Beken nou maar want anders draait Kee ervoor op!" Dochter hield echter voet bij stuk. "Dat moet dan maar!"

Ten derde male werd ze onder druk gezet: "Waarvoor ben je dan naar Zwolle geweest?" Keetje had uit haar mond laten vallen dat mejuffrouw mogelijk daarheen gereisd was om het derde stuk te verzilveren. Dochterlief was niet van haar stuk te brengen. Een derde stuk was niet door haar meegenomen. Ze liet wel doorschemeren dat zij de sleutelzak van de dienstbode had ontvangen, die ze had weggenomen uit het bed waarin haar meesteres ziek lag. Daarna had ze de zak weer teruggegeven, de dienstbode kon op dat moment de zak niet terug leggen zodat die enige tijd onder haar bewaring gebleven is. O ja, ze zei ook nog tegen haar moeder dat de reeds genoemde heer Van Heusden, met wie zij toen in het huis van haar moeder verkeerde, op dat moment in diepe slaap verwickeld was. Met andere woorden, die wist van niks. Er was dus nog maar één mogelijkheid: Keetje!

Vandaar natuurlijk die huilbuien. Die duidelijke tekenen van een slecht geweten.

Dreigende wolken pakten zich samen boven het hoofd van de arme Keetje. Vrouwe justitie wordt met een blinddoek voorgesteld. Zo gezegd om zonder aanzien des persoons te kunnen rechten. Maar soms heeft het er alle schijn van dat ze als een blind paard om zich heen staat te trappen. Burgemeester Mulder had al stappen ondernomen om haar gevangen te laten nemen. Klaarblijkelijk is vrouwe Justitia vanaf dat moment twee gescheiden wegen gegaan: de offi-

cier van justitie te Leiden blijkt zich op 19 oktober vastgebeten te hebben in de opsporing van Cornelia Amens en acht het wenselijk haar in het politiebld te signaleren en de burgemeester houdt zich persoonlijk bezig met het opsporen van de verblijfplaats van vrouwe Imminck's dochter. Dat kost hem enige tijd want die juffrouw verhuist van hot naar her. Met behulp van de commissaris van politie te Rotterdam komt hij tenslotte achter haar adres en laat door diens tussenkomst een brief bezorgen. Het komt er op neer dat moeder haar een nota van f.24, 80 presenteert van gemaakte kosten. Als zij die nota voldoet zal de burgervader alles doen buiten enige politie! Zo niet, dan ....

Hij ontving na enige tijd dit antwoord:

Rotterdam den 29 October

Edelachtbare Heer,

Met innig leedwezen heb ik pas hedenochtend de brief van den 7e dezer ontvangen geloof mij edelachtbare heer, God is mijn getuige, had ik de brief op zijn tijd ontvangen, meer dan dat had ik mijn moeder volgaarne en met blijdschap gesteund want mijn hart doet zeer onder het lezen want om mijn Moeder in ongelegenheid te brengen is nooit mijn bedoeling geweest maar het was gedaan. De hoop dat het stil zou blijven heeft mij van de dadelijke teruggave weerhouden en er was veel te vereffenen.

Maar geloof mij Edelachtbare Heer nu hoor ik niet bij mijn is huiszoeking gedaan, en wat ik had heb ik naar waarheid gegeven . De eene heer heeft mij / 50 gelaten, eergisteren na het vrezelijke verhoor heeft mij die heer nog / 40 mede gegeven daarvan is al op, wil mijn moeder er /24,80 van hebben O schrijf mij ik ben berijd ze te geven het is alleen voor brood en behoefte voor mijn ongelukige kindeen want zedert woensdagavond toen alleronverwachts Van

Heusden weg gehaald is tegelijk dat ik mijn dagvaarding kreeg heb ik nog niets kunnen eten. >s Avonds was Van Heusden weggehaald de volgende dag kreeg ik een brief dat hij een betrekking op een as-zuurantsiekantoor kon aanvaarde wat mijn dubbel trof omdat wij er zoo rijkhalzend naar uitgezien hadden. Daarbij komt noch dat mijn kinderen en ik gevoelloos neder gezeten niet letten op mijn toch in-nig geliefde kleinne. Toen vil het kind van een koffer, waar ik het op een kussen had te slapen gelegd (niet denkende dat zoo=n jond kind zoo woelen zou) en heeft zich zeker inwendig bezeerd want nacht en dag schreeuwt hij. Ik kan ook niets verdienen en zou juist begonnen zijn om goed voor mutsen en hoeden in te slaan, nu zit ik weer ontbloot en onder zulke omstandigheden, och vloek me niet maar ik bid u allen beklaagd ons, zinneloos wor ik nog. O het is mijn eigen schuld maar och was die er niet dan was er geen wroeging, en ach het diend tot geen verwijt voor Moeder maar UEd had mij belooft te helpen. Moeder heeft de handeling met van Heusden als het ware goedgekeurd. Hij is goed voor mijn en mijn kinderen en mijn dochtertje vooral roept en huild op den deur och kwam vader maar te huis en die goede man en daarbij haar bleke gezicht zag dan zou elks hart breken, het is mij regt benauwd, wat moet ik doen mijn hart doet zeer mijn handen hangen slap onder al die bedroevende omstandigheden en toch moet ik vooruit want gebrek en de winter voor oogen staat naar waarheid voor de deur, die niet geloven wil komt en ziet. Maar nog eens Edelachtbare Heer, verlang mijn moeder het schrijf s.v.p. dadelijk al moet ik wat verkoopen, ik zal het opsteuren maar ach doe een goed woord als ik u bidden mag om Cornelia en Van Heusden spoedig te ontslaan of laat mij in hunne plaats zitten, ik heb het gedaan. O bezorgd mijn kinderen, bid er in mijne naam mijn moeder en bertekingge om ik durf hen en vooral mijn boer niet te naderen vooralsnoch God weet dat

ik niet lieg, maar mijn toestand is zielsverscheurend en nu dat van mijn moeder te moeten hoorren o dat verbitterd mij noch meer mijn leven, als het zoo leven heten mag.

Na groeten en vergefing aan mijn Moeder en broer verzocht te hebben noem ik mij met eerbied

U ongelukige Diennares J.A.J. Immink.

Sp/ mijn adres is Warmoeserstraat Wijk 13 Nr. 616 te Rotterdam. Edelachtbare Heer als ik UE bidden mag om spoedig een paar regels, och het is mijn ... . akelig o laat Moeder mij... o bid om ondersteuning.

Uit deze brief komen we te weten dat Keetje en Van Heusden gearresteerd zijn. De burgemeester reageert met een kort schrijven waarin hij haar aanmaant het bedrag te voldoen en ontkent haar beloofd te hebben te zullen helpen.

Natuurlijk wilt u graag weten hoe dit alles afgelopen is. Helaas is het archief van de officier van justitie te Leiden vanaf 1860 niet bewaard gebleven. En de burgemeester van Valkenburg heeft geen nadere aantekeningen gemaakt. Hoewel, er is een lichtpuntje: Keetje wordt volgens het bevolkingsregister pas op 15 oktober 1865 uitgeschreven naar Amsterdam. Helaas blijkt dat haar meesteres reeds op 31 maart van dat jaar verhuisd is naar Oegstgeest. Helemaal kloppen doet het dus niet. Of de ambtenaar heeft zich vergist en Keetje is op 15 oktober 1864 uitgeschreven? Of heeft ze een jaar in de gevangenis gezeten en bleef als zodanig ingeschreven? Het is wel duidelijk dat het ongehuwd samenwonen niet erg op prijs gesteld werd in die dagen. Overigens is de schuld van Keetje, tenzij ze bekend heeft en daarvan is zoals reeds gezegd niets bewaard gebleven, nog lang niet aangetoond.